

Ks. Michał Wieczorek

Wyższy Instytut Teologiczny
im. NMP Stolicy Mądrości w Częstochowie
michaloficjal@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2918-5806

Article submitted: 7.06.2021; accepted: 9.06.2021.

Notitia criminis **w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa**

Notitia criminis in a marriage annulment trial

Abstract: The article deals with the issue of probable information about the crime of a clergyman contra mores, if such appeared in a trial for declaring a marriage null and void. Although the process for nullity of marriage does not directly concern the clergyman, it may turn out that the party indicates his sexual wounds from the past, where the perpetrator was the clergyman as evidence of the filed title for nullity of the marriage. The aim of the article is therefore to present the various possibilities and reactions of the judge to this type of news about the crime. These include persuading a person to report this fact to the appropriate Ordinary, cooperation with the ecclesiastical superior, as well as the possibility of conducting a criminal trial as an incidental case.

Keywords: news of a crime, marriage annulment process, accidental cause

Abstrakt: Artykuł podejmuje problematykę prawdopodobnej wiadomości o przestępstwie osoby duchownej contra mores, o ile taka pojawiła się w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Choć proces o nieważność małżeństwa nie dotyczy bezpośrednio osoby duchownej, to jednak może się okazać, że strona wskazuje na swoje zranienia seksualne z przeszłości, gdzie sprawcą był duchowny jako element dowodowy wniesionego tytułu nieważności małżeństwa. Celem artykułu jest zatem przedstawienie różnych możliwości i reakcji

sędziogo na tego typu wiadomość o przestępstwie. Wśród nich można znaleźć nakłonienie osoby, aby zgłosiła ten fakt właściwemu ordynariuszowi, współpracę z przełożonym kościelnym, jak również możliwość prowadzenia procesu karnego jako sprawy wypadkowej.

Słowa kluczowe: notitia criminis, proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa, sprawa wypadkowa

Wstęp

W ostatnich latach zostały promulgowane dokumenty, które podkreślają wrażliwość Kościoła na osoby małoletnie i z nimi zrównane, wobec których duchowny dopuścił się przestępstwa lub przestępstw nadużyć seksualnych. Wydane dokumenty zarówno za pontyfikatu papieża Jana Pawła II¹, Benedykta XVI², czy wreszcie papieża Franciszka³ świadczą o tym, że Kościół wypracował konkretne mechanizmy reakcji na pojawiające się zło i nikt nie może zwolnić się z odpowiedzialności za dochodzenie prawdy w tak delikatnej materii, jaką są przestępstwa przeciwko obyczajom. W myśl znowelizowanych przepisów przestępstwo przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu zawiera kilka rodzajów czynów ze strony duchownego, którymi są: zmuszanie kogoś, stosując przemoc lub groźbę, czy też nadużycie władzy, do dokonywania lub poddawania się czynnościom seksualnym; dopuszczanie się czynności seksualnych z osobą bezradną; wytwarzanie, prezentowanie, przechowywanie lub rozpowszechnianie, także telematycznie, pornografii dziecięcej, oraz rekrutowanie lub nakłanianie osoby małoletniej czy bezradnej do udziału w prezentacjach pornograficznych⁴.

Odpowiedzialność w ściganiu wyżej wymienionych przestępstw spoczywa przede wszystkim na tych, którym powierzono kierowanie danym Kościołem partykularnym, którzy w myśl promulgowanych dokumentów mogą ponieść konsekwencje prawne za zaniedbania w tej kwestii. Ks. Marek Stokłosa wylicza, że według *motu proprio Come una madre amorevole* tymi zaniedbaniami mogą być: zlekceważenie informacji o popełnieniu przez duchownego przestępstwa; zaniechanie przeprowadzenia dochodzenia wstępnego bez poinformowania

¹ Ioannes Paulus II, *Sacramentorum Sanctitatis tutela*, AAS 93 (2001), s. 737-739.

² Benedictus XVI, *Normae de delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis seu Normae de delictis contra fidem necnon de gravioribus delictis*, AAS 102 (2010), s. 419-434.

³ Franciscus, *Litterae apostolicae motu proprio datae Come una madre amorevole*, AAS 108 (2016), s. 715-717; Franciszek, *List apostolski motu proprio Vos estis lux mundi*, za: http://www.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio-20190507_vos-estis-lux-mundi.html (18.02.2021).

⁴ Franciszek, *List apostolski motu proprio Vos estis lux mundi*, art. 1.

o tym Kongregacji Nauki Wiary; wszelkie zaniedbanie ordynariusza lub hierarchy poczynione w czasie prowadzonego dochodzenia wstępnego, które wyrządziło poważne krzywdy innym; nieuzasadniona zwłoka bądź też niepowiadomienie Kongregacji o fakcie oskarżenia duchownego o popełnienie przestępstwa po przeprowadzeniu takiego postępowania; podjęcie decyzji o ukaraniu duchownego lub zastosowaniu wobec niego odpowiedniego środka zaradczego lub pokuty bez przekazania akt dochodzenia wstępnego Kongregacji, czy wreszcie brak zastosowania środków zapobiegawczych⁵. Widać więc, że kluczową sprawą jest to, że nie można zlekceważyć informacji o możliwości popełnienia przestępstwa przez duchownego, a także współpraca z Kongregacją Nauki Wiary.

Niniejszy artykuł ogranicza się do przestępstw nadużyć seksualnych, a więc zbyt częste jest przytaczanie procedury kanonicznej obowiązującej przy innych przestępstwach. Nie jest celem artykułu przedstawienie całości norm proceduralnych i materialnych wydanych przez Kongregację Nauki Wiary. Ograniczymy nasze rozważania do kwestii prawdopodobnej wiadomości o popełnieniu przestępstwa *contra mores* przez osobę duchowną, o ile taka wiadomość została przekazana przy okazji prowadzenia procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa⁶.

1. Wiadomość o przestępstwie

Pierwszorzędną kwestią w rozpatrywaniu tego rodzaju spraw jest wiadomość o możliwości popełnienia przestępstwa. Czasami używa się pojęcia doniesienie. Nie jest istotne jednak, kto i w jaki sposób informuje przełożonego kościelnego o możliwości popełnienia przestępstwa. Wydaje się, że wiadomość o przestępstwie jest pojęciem szerszym niż doniesienie, gdyż to drugie suponuje udział osób trzecich, a przecież można sobie wyobrazić sytuację, że osoba, która popełniła przestępstwo, informuje o nim władzę kościelną. Warto przyjrzeć się zatem procedurze i terminologii użytej w Kodeksie prawa kanonicznego z 1917 roku, a także w Kodeksie z 1983 roku.

⁵ M. Stokłosa, *Usunięcie z urzędu kościelnego według motu proprio papieża Franciszka Come una madre amorevole*, „Symposium” 21 (2017) nr 2 (33), s. 239.

⁶ Zdaję sobie sprawę, że tematyka ta znajduje się w obszarze zainteresowań wielu kanonistów, a spowodowane to jest zarówno praktyką procesową pracowników trybunałów kościelnych, jak również poszukiwaniami naukowymi. Zachowując zatem elementarną uczciwość naukową warto wskazać, że problem ten podejmowali lub nad nim pracują: D. Cito, *Profili penali nell'istruttoria matrimoniale*, 25.02.2012, wykład dla pracowników Międzydiecezjalnego Trybunału Kościelnego w Piemencie, za: https://www.tribunaleecclesiasticopiemontese.it/uploads/public/31_prolusione-prof.-cito-2012.pdf [1.06.2021]; A. Brzemia-Bonarek, *Przyjmowanie denuncji przez sędziego kościelnego w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa i dalsze procedowanie – wybrane zagadnienia*, 25.05.2021, wykład dla uczestników szkolenia zorganizowanego przez Delegata KEP ds. ochrony dzieci i młodzieży.

1.1. Doniesienie o przestępstwie według Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 roku

Zgodnie z normą Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 roku każdy wierny może donieść o przestępstwie⁷. Doniesienie możemy zdefiniować jako zgodne z prawem ujawnienie przestępstwa, czyli odpowiednie powiadomienie przełożonego kościelnego o jego popełnieniu. Według uznanego kanonisty Felixa Cappello to doniesienie może być ewangeliczne, kanoniczne czy wreszcie sądowe. W pierwszym przypadku to sam przełożony kościelny ze względu na wykonywanie swojego urzędu dowiadyuje się o popełnieniu przestępstwa i sam koryguje błędne postawy. Doniesienie kanoniczne oznacza podanie wiadomości o przestępstwie przełożonemu jako moderatorowi wspólnoty. Ostatni przypadek zachodzi wówczas, gdy przestępca w ramach procesu sądowego zostaje pokromiony i opanowany, otrzymuje odpowiednią karą, a naruszony porządek społeczny zostaje skutecznie przywrócony⁸. Kodeks Pio-Benedyktyński wskazuje także, że doniesienie może być pisemne (podpisane przez tego, który je składa) lub ustne złożone bezpośrednio przed ordynariuszem miejsca lub przed kanclerzem kurii, dziekanem lub proboszczem. Jeśli doniesienie jest podane ustnie, ale w sposób publiczny (*viva voce*), to należy je spisać i natychmiast przekazać ordynariuszowi⁹.

1.2. Prawdopodobna wiadomość o przestępstwie w Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 roku

Kodeks prawa kanonicznego ustala, jakie kroki należy podjąć, gdy pojawi się wiadomość o przestępstwie: „ilekroć ordynariusz otrzyma przynajmniej prawdopodobną wiadomość o przestępstwie, powinien sam lub przez inną odpowiednią osobę ostrożnie zbadać fakty i okoliczności oraz poczytalność, chyba że takie dochodzenie wydaje się zupełnie zbędne”¹⁰. Mamy tutaj do czynienia z tzw. *notita criminis* i to jest czynnik, który daje początek całemu działaniu. Podstawowym zadaniem ordynariusza na tym etapie postępowania jest weryfikacja dwóch przesłanek, a mianowicie, czy zawiadomienie o przestępstwie ma jakąś podstawę, czyli nie pochodzi na przykład z zupełnie niewiarygodnego źródła, a po drugie - czy ordynariusz jest kompetentny do procedowania sprawy¹¹. Ordynariusz pełni rolę takiego „filtra” i musi już na wstępnym etapie ocenić,

⁷ CIC/1917, can. 1935 § 1.

⁸ F.M. Cappello, *Summa Iuris Canonici*, vol. III, Romae 1948, s. 303-304.

⁹ CIC/1917, can. 1936.

¹⁰ KPK/1983, kan. 1717 § 1.

¹¹ Por. D. Vajani, *La procedura canonica a livello diocesano nel caso dei delicta graviora*, „Quaderni di diritto ecclesiale” 25 (2012), s. 319.

które doniesienia są zupełnie pozbawione podstaw, a które noszą znamiona prawdopodobieństwa¹². Wspomniana prawdopodobna wiadomość o przestępstwie musi zawierać pewną treść, to znaczy przynajmniej wskazywać na istotne elementy danego faktu, osobę uważaną za sprawcę oraz ewentualnie osobę poszkodowaną danym przestępstwem¹³. Należy zauważyć, iż przepisy prawne nie precyzują, w jaki sposób może pojawić się owa prawdopodobna wiadomość o przestępstwie. Ordynariusz zatem może w różny sposób otrzymać denuncję, a jednym z nich jest proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Ponieważ tytuł artykułu koncentruje naszą uwagę na ten właśnie wątek, to zostawmy na boku rolę ordynariusza, gdyż Kodeks prawa kanonicznego i inne dokumenty bardzo wyraźnie konkretyzują jego powinności¹⁴, a zastanówmy się, jakie kroki należy podjąć, gdy wiedza o przestępstwie pojawi się przy okazji procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa.

2. Możliwości pozyskania wiedzy o przestępstwie *contra mores* w ramach procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa i sposoby reakcji ze strony sądziego

Może się okazać, że jednym ze środków pozyskania takiej wiedzy jest możliwość prowadzenia procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Wyrażenie o możliwości prowadzenia procesu suponuje, że pracownik trybunału lub inny duszpasterz może dowiedzieć się o ewentualnym przestępstwie jeszcze przed złożeniem przez stronę skargi powodowej, na przykład przy okazji konsultacji przedprocesowej. Wagę takiej konsultacji podkreślił papież Franciszek w zasadach proceduralnych wydanych przy okazji wejścia w życie dokumentu *Mitis Iudex Dominus Iesus*, który to reformuje część Kodeksu w zakresie prawa procesowego małżeńskiego¹⁵. Sam proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa również może być źródłem takiej wiedzy, czy to wówczas, gdy strona procesowa na poparcie swojej tezy wskazuje w skardze powodowej na traumatyczne do-

¹² Por. C. Papale, *Il processo penale canonico. Commento al Codice di Diritto Canonico Libro VII, Parte IV*, Roma 2007, s. 45.

¹³ Por. D. Borek, *Przestępstwa zastrzeżone dla Kongregacji Nauki Wiary (normy materialne i proceduralne)*, Tarnów 2019, s. 122.

¹⁴ Sposób postępowania i zadania ordynariusza dobrze oddają: subsydium dotyczące procedury karnej: J. Mirgas, *Guida per il procedimento amministrativo canonico in materia penale*, n. 5-6, s. 23-32, za: <http://www.delegumtextibus.va/content/dam/testilegislativi/In%20attualita/Guida%20per%20il%20procedimento%20amministrativo%20canonico%20in%20materia%20penale.pdf> [31.05.2021] i Vademecum Kongregacji Nauki Wiary dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadkach nadużyć seksualnych popełnianych przez duchownych wobec małoletnich, n. 9-60, za: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20200716_vademecum-casi-abuso_pl.html [31.05.2021].

¹⁵ Franciscus, MI, *Ratio procedendi in causis ad matrimonii nullitatem declarandam*, art. 2-5, za: http://w2.vatican.va/content/francesco/la/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html [20.03.2021].

świadczenia z przeszłości w postaci molestowania seksualnego ze strony duchownego, czy wreszcie, gdy taka informacja pojawia się przy okazji składania oświadczenia sądowego przed sędzią. Innym źródłem pozyskania tej wiedzy mogą być także zeznania świadków, czy opinia biegłego. Widać więc, że wiadomość o możliwości popełnienia przestępstwa może pojawić się w różnych fazach procesu, a nawet jeszcze przed jego rozpoczęciem. Należy więc zastanowić się, jakie środki prawne podjąć, aby nie zlekceważyć poważnego doniesienia o możliwości popełnienia przestępstwa?

Jak już zostało wspomniane, strona, która nosi się z zamiarem złożenia skargi powodowej i korzystająca z badania przedprocesowego, może wspomnieć, że w jej życiu miał miejsce przypadek molestowania seksualnego przez duchownego. Wydaje się, że zarówno pracownik trybunału kościelnego, jak i osoba odpowiedzialna za takie badanie w ramach duszpasterstwa ogólnodiecezjalnego czy parafialnego nie może zlekceważyć takiej osoby i należy jej dopomóc, aby z zachowaniem dyskrecji przekazać taką wiedzę ordynariuszowi, który jest zobowiązany do rozpoczęcia dochodzenia wstępnego i zawiadomienia o takim fakcie Kongregacji Nauki Wiary¹⁶. Ważne na tym etapie jest to, aby pracownik posiadał odpowiednią, przynajmniej ogólną, wiedzę w zakresie prawa kanonicznego i mógł określić charakter przestępstwa, jego rodzaj, zagrożenie karą, a także, czy dane przestępstwo nie uległo przedawnieniu. Nie oznacza to jednak, że pracownik może decydować, o których sprawach należy poinformować ordynariusza, a wobec których skarga karna wygasa i sprawa jest zakończona. Tak, jak zostało to zauważone wyżej, ordynariusz jest kompetentny do podjęcia decyzji i stosownych działań. Nie ma wątpliwości, że sama osoba zainteresowana może złożyć denuncję, ale odpowiedzialność moralną ponosi w tym wypadku również osoba, która z racji wykonywania posługi kościelnej, posiadała taką wiedzę. Ponadto osoba, która otrzymała wiarygodną wiadomość o popełnieniu przestępstwa *contra mores* przez duchownego zobowiązana jest do zachowania przepisów prawa cywilnego, a w szczególności art. 240 § 1 Kodeksu karnego, gdyż w innym przypadku naraża się na sankcję karną:

„Kto, mając wiarygodną wiadomość o karalnym przygotowaniu albo usiłowaniu lub dokonaniu czynu zabronionego określonego wart.118, art.118a, art.120–124, art.127, art.128, art.130, art.134, art.140, art. 148, art. 156, art. 163, art. 166, art. 189, art. 197 § 3 lub 4, art. 198, art. 200, art. 252 lub przestępstwa o charakterze terrorystycznym, nie zawiadamia niezwłocznie organu powołanego do ścigania przestępstw, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3”¹⁷.

¹⁶ Congregatio pro Doctrina Fidei, *Normae de gravioribus delictis*, 21.05.2010, AAS 102 (2010), art. 16, s. 426-427.

¹⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553, za: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> [9.07.2021].

Jednym z czynów zabronionych wspomnianych w nowelizacji jest przestępstwo przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, które w niektórych przypadkach pokrywa się z przestępstwem według systemu prawnego Kościoła. Prawodawca państwowy przewidział więc sankcję za brak zawiadomienia organów ścigania w przypadku, gdyby ktoś posiadał wiedzę o dokonanym przestępstwie. Widać więc, że zarówno system prawa karnego państwowego, jak i kościelny zwraca baczność uwagę na szeroko pojętą odpowiedzialność osób, które pozyskały wiedzę odnośnie do interesującego nas z punktu widzenia podjętej problematyki przestępstw i przewiduje stosowne kary w przypadku ich ukrywania.

Celem procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa jest uzyskanie prawdy obiektywnej o zawartym małżeństwie, szczególnie w tym, co dotyczy przyczyn ewentualnej nieważności małżeństwa. Ciężar dowodzenia spoczywa na stronie procesowej, która postuluje nieważność zawartego związku małżeńskiego¹⁸, a przedstawione dowody mogą być różnego rodzaju w sytuacji, gdy strony procesowe będą bronić swoich racji i roszczeń. Biorąc pod uwagę zarysowany problem może okazać się, że sędzia kościelny już na etapie otrzymania skargi powodowej może otrzymać informację o dokonanym przez duchownego przestępstwie *contra mores*. Ponadto, w samym procesie, na etapie gromadzenia środków dowodowych, może wyjść na światło dzienne taka informacja o dokonanym przestępstwie przez osobę duchowną. Trudności interpretacyjne mogą nasuwać ewentualne sposoby zachowania się w danym przypadku pozyskania takiej informacji. Jakie jest w tej sytuacji zadanie sędziego kościelnego? Jakie kroki powinien podjąć? Nie ma wątpliwości, że sędzia nie może zlekceważyć takiej informacji i podejrzewać strony procesowej o naciąganie faktów, czy też wykorzystanie trybunału kościelnego do rozprawienia się z domniemanym przestępcą. Może się przecież zdarzyć, że strona procesowa podając taką informację ma na celu zobrazowanie swojej sytuacji rodzinnej i doświadczanych przeżyć traumatycznych, aby ukazać niezdolność z kan. 1095 KPK, co potwierdzone jest niektórymi wyrokami ze strony Trybunału Roty Rzymskiej¹⁹. Należy więc poważnie i odpowiedzialnie podejść do takich sytuacji, a zatem warto przyjrzeć się możliwym sposobom rozwiązania trudnej, zarówno dla strony, jak i sędziego kościelnego, sprawy.

2.1. Nakłonienie osoby do złożenia zawiadomienia

Najprostszym sposobem, ale nie zawsze skutecznym, wydaje się nakłonienie osoby, która w swoim życiu doświadczyła przypadku przestępstwa ze strony

¹⁸ Por. KPK/1983, kan. 1526 § 1.

¹⁹ Por. coram DeFilippi, Zamoscien.-Lubaczovien., sent. 30.03.2006, A. 41/06, n. 17; coram Caberletti, Zamoscien.-Lubaczovien., sent. 8.05.2003, A. 42/03, n. 7. Ponensi w tych sprawach wskazują, że źródłem niedojrzałości emocjonalnej mogą być przeżyte wydarzenia traumatyczne.

osoby duchownej w sprawach przestępstw dotyczących obyczajów, aby złożyła odpowiednie doniesienie władzy kościelnej. W znowelizowanych wytycznych Konferencji Episkopatu Polski wskazane jest, iż zawiadomienie takie powinno być złożone do odpowiedniego delegata ds. ochrony dzieci i młodzieży. W każdym jednak przypadku zgłoszenie może być skierowane bezpośrednio do właściwego ordynariusza. Zgodnie ze wspomnianym dokumentem KEP „osoba oskarżająca może zgłosić się zarówno do przełożonego osoby oskarżanej, jak i – jeśli zachodzi ku temu odpowiednia racja (np. odległość) – do biskupa diecezjalnego swego miejsca zamieszkania. W takiej sytuacji biskup diecezjalny miejsca zamieszkania podejmie stałą współpracę z przełożonym osoby oskarżanej, którego kompetencje pozostają nienaruszone”²⁰. Taki sposób postępowania może być jednak narażony na krytyczną uwagę ze strony osoby zainteresowanej, że Kościół nie chce rozwiązać jej problemu i chce przysłowiowo „zamieść problem pod dywan”. Przecież strona, choć może w sposób marginalny, zwróciła się jednak do Kościoła, w tym wypadku do sądu kościelnego z nadzieją, że jej problem zostanie rozwiązany w sposób całościowy. Osoby dotknięte molestowaniem seksualnym przeżywają pewnego rodzaju traumę i nawet w przypadku innej kwestii, wydawać by się mogło, że wprost niezwiązanej z przedstawianą sprawą – wracają do przeżyć z przeszłości i traktują to jako pewną szansę na naprawienie wyrządzonych szkód i odpowiednie ukaranie winnego.

2.2. Proces karny jako sprawa wypadkowa

Do tej pory obszarem naszego zainteresowania była *notitia criminis*, o której w jakiś sposób dowiedział się ordynariusz i to on zainicjował postępowanie. Wiedzę tę ordynariusz mógł posiadać od pracownika kościelnego, który z kolei dowiedział się o możliwym przestępstwie przy okazji rozmowy przedprocesowej czy od osoby pokrzywdzonej, która sama złożyła doniesienie. Wskazane zostały także momenty przy okazji procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa, w których wiedza o przestępstwie może się pojawić. W tym kontekście należy stwierdzić, że sposoby reakcji sędziego należy powiązać z konkretną fazą procesu. Gdy wiadomość o przestępstwie pojawia się jeszcze przed procesem czy w jego fazie początkowej można skorzystać z tej opcji, aby poinformować – w jakiś sposób – ordynariusza. Warto również wspomnieć, że Prawodawca kodeksowy formułuje zobowiązanie wobec sędziego kościelnego: „sędzia powinien postępować z urzędu w sprawach, które dotyczą dobra publicznego Kościoła”²¹. Nie ma wątpliwości, że

²⁰ Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z osobą niepełnoletnią poniżej osiemnastego roku życia*, „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 31 (2019), s. 2.

²¹ KPK/1983, kan. 1452.

sprawa przestępstwa przez duchownego jest sprawą dobra publicznego Kościoła, a więc sędzia *ex officio* powinien starać się, aby sprawę rozwikłać. Sędzia nie może uciekać od takiego rodzaju spraw, gdyż choć nie jest ordynariuszem w myśl kan. 134 Kodeksu prawa kanonicznego, to jednak ma konkretną władzę, w imieniu której może procedować dla dobra dusz. Oprócz współpracy pracowników sądów kościelnych z ordynariuszem i powiadomienia go o przestępstwie, innym sposobem postępowania jest możliwość prowadzenia ewentualnej sprawy karnej jako sprawy wypadkowej. Prawodawca kodeksowy nie precyzuje, jakie sprawy wypadkowe mogą wyjść przy okazji prowadzenia procesu spornego o stwierdzenie nieważności małżeństwa²². W mojej ocenie nic nie stoi na przeszkodzie, aby ewentualny proces karny poprowadzić jako sprawę wypadkową, po uzyskaniu ze strony Kongregacji Nauki Wiary przedłużenia kompetencji (sprawa wypadkowa będzie miała charakter procesu sądowego karnego a nie administracyjnego). Należy również pamiętać, że cytowany wyżej kanon zobowiązuje sędziego do działania z urzędu, ale z drugiej strony każdy sędzia kościelny musi zdawać sobie sprawę z pewnych ograniczeń, które wyrażone są następującą normą:

„Sędziowie, którzy na pewno i ewidentnie są właściwi, odmawiają sądownictwa lub nie mając oparcia w żadnym przepisie prawnym uznają swoją właściwość oraz rozpoznają sprawy i orzekają, albo naruszają prawo o tajemnicy, albo na skutek podstępów czy poważnego zaniedbania wyrządzają procesującym się inną szkodę, mogą być ukarani przez kompetentną władzę należnymi karami, nie wykluczając pozbawienia urzędu”²³.

Widzimy więc, że uprawnienie sędziego nie jest bezwzględne i należy skoncentrować się także na właściwości sędziego. Jeśli zachodzi właściwość sędziego według tytułów wymienionych w kan. 1408-1413 Kodeksu prawa kanonicznego to nie ma żadnego problemu z prowadzeniem sprawy wypadkowej w ramach kanonicznego procesu małżeńskiego. W takich przypadkach, gdy sędzia jest właściwy, ma już zebrany jakiś materiał dowodowy dotyczący materii karnej, można to wszystko w ramach ekonomii procesowej, a przede wszystkim bez zbytejnego emocjonalnego obciążenia ofiary, wykorzystać poprzez sprawę wypadkową i jej rozstrzygnięcie za pomocą wyroku przedstanowczego. Nie ma co obawiać się w takich przypadkach o brak dyskrecji czy też stygmatyzację oskarżonego, gdyż podczas publikacji materiału dowodowego w ramach procesu małżeńskiego można zdecydować, że strony i adwokaci nie będą mieli dostępu do części dotyczącej procedury karnej jako sprawy wypadkowej²⁴. Pamiętać należy jedynie

²² KPK/1983, kan. 1587.

²³ KPK/1983, kan. 1457 § 1.

²⁴ Por. KPK.1983, kan. 1598 § 1. Sam przebieg sprawy wypadkowej jako sprawy karnej przeciwko osobie duchownej i brak publikacji tego materiału nie będzie naruszał prawa do obrony stron, gdyż materiał znajdujący się w tej części nie dotyczy wprost meritum sprawy o nieważność mał-

o właściwym procedowaniu i poinformowaniu Kongregacji Nauki Wiary, gdy chodzi o tzw. przestępstwa zarezerwowane. Gdy z kolei sędzia dostrzeże, że postępowanie karne może być długie, a dodatkowo pojawią się przesłanki o kilku czy kilkunastu ofiarach tej samej osoby duchownej, to lepszym rozwiązaniem wydaje się prowadzenie oddzielnego procesu. Przemawia za tym ekonomia procesowa, bo trudno sobie wyobrazić rozszerzenie procesu dotyczącego nieważności małżeństwa o przesłuchanie ofiar, ewentualnych świadków, itd.

2.3. *Ratione conexionis i ratione praeventionis*

Należy zdawać sobie sprawę, że może zaistnieć sytuacja, w której kompetentne będą dwa lub nawet więcej trybunałów. Czy w tym przypadku można stwierdzić, że któryś z trybunałów ma uprzywilejowane prawo do prowadzenia sprawy? Patrząc na przepisy Kodeksu prawa kanonicznego należy mieć na względzie kan. 1415: „z racji wyprzedzenia, jeżeli dwa lub więcej trybunałów jest równie właściwych, ten ma prawo rozpatrzenia sprawy, który pierwszy wezwał stronę pozwaną, zgodnie z przepisami prawa”²⁵. Literalnie zatem pierwszeństwo przysługuje trybunałowi, który pierwszy dokonał cytacji oskarżonego²⁶. Warto w tym miejscu przywołać jeszcze jedną normę, która pochodzi z części dotyczących kompetencji różnych trybunałów. Chodzi mianowicie o kan. 1411, według którego sprawa może dotyczyć zobowiązań wypływających z innego tytułu i w takich przypadkach strona może być pozwana przed trybunał miejsca, na którym zobowiązanie powstało lub ma być wypełnione²⁷. W takiej optyce należy traktować osoby duchowne, które podlegają własnemu przełożonemu z racji zobowiązań wynikających z przyjętych święceń i inkardynacji. Można zatem mówić w tych przypadkach o pewnym zobowiązaniu moralnym ze strony własnego przełożonego i to on w pierwszym rzędzie powinien zająć się sprawą²⁸. W przy-

żeństwa. Ostrożność w takich przypadkach jest wręcz zalecana, aby były małżonek (małżonka) osoby pokrzywdzonej nie weszły w posiadanie wiedzy o przestępstwie.

²⁵ KPK/1983, kan. 1415.

²⁶ Problem może wydawać się abstrakcyjny w kontekście obowiązku poinformowania o tego rodzaju przestępstwach Kongregacji Nauki Wiary, ale teoretycznie można przyjąć, że przełożony kościelny nawet po otrzymaniu autoryzacji do prowadzenia sprawy nie wzywa oskarżonego i nie inicjuje postępowania (administracyjnego lub sądowego), a w tym samym czasie w ramach procesu o nieważność małżeństwa trybunał kościelny nie związany ze wspomnianym przełożonym zwraca się do Kongregacji Nauki Wiary o przedłużenie kompetencji i wzywa oskarżonego.

²⁷ Por. KPK/1983, kan. 1411 § 2.

²⁸ Nie chodzi tutaj o przypadek *ratione praeventionis*, ale zwrócenie uwagi na fakt, że własny ordynariusz nie może się usprawiedliwiać brakiem działania i powoływać się na brak kompetencji do prowadzenia sprawy. Marino Mosconi, powołując się na notę Papieskiej Rady ds. Interpretacji Tekstów Prawnych z 2004 roku, pisze o odpowiedzialności prawnej przełożonego wynikającej z faktu inkardynacji. Zob. więcej: M. Mosconi, *I principali doveri del vescovo davanti alla notizia di un delitto "più grave" commesso contro la morale o nella celebrazione dei sacramenti*, „Quaderni di diritto ecclesiale” 25 (2012), s. 290-291.

padku jednak przestępstw duchownych *contra mores*, które są ujawnione w toku postępowania wspomnianego procesu mogą zdarzyć się sytuacje, że właściwość sędziego nie będzie jednoznaczna. Jeśli oskarżany duchowny nie spełnia wymogów stałego lub tymczasowego miejsca zamieszkania w granicach terytorium sądu²⁹, sąd nie jest również trybunałem miejsca, w którym dokonano przestępstwa³⁰, a sam oskarżany nie podlega władzy miejscowego ordynariusza to rodzi się poważny problem co do prowadzenia takiej sprawy wpadkowej. Czy można wówczas skorzystać z przepisu kan. 1414 o tzw. łączności spraw? Kodeks prawa kanonicznego wskazuje, iż „z racji łączności, sprawy ze sobą związane mają być rozpatrywane przez jeden i ten sam trybunał i w tym samym procesie, chyba że sprzeciwia się temu przepis ustawy”³¹. Sformułowanie *ratione connexionis* wskazuje na różne możliwości łączenia czy związku spraw. W prawodawstwie kościelnym można znaleźć konkretne przykłady, kiedy Ustawodawca dopuszcza możliwość łączenia spraw: pozwanie kogoś kilkoma skargami³², złożenie skargi wzajemnej³³, złożenie skargi spornej o naprawienie szkód³⁴. Proces karny w procesie spornym jest jednak pewnym wyjątkiem i trudno doszukać się jakiejś analogii, natomiast stosunek łączności czy zależności spraw należy w tych przypadkach określić jako luźny. Inne są przecież *petitum, causa petendi*, czy wreszcie strony postępowania. W takich przypadkach lepiej powiadomić kompetentnego przełożonego, aby z jednej strony nie narazić się na brak właściwości, a z drugiej nie być biernym, bo chyba panuje ogólna zgodność, że nie można zlekceważyć informacji o możliwości popełnienia przestępstwa przez osobę duchowną³⁵.

2.4. Informacja o przestępstwie podczas procesu w trybunale drugiego i dalszych stopni postępowania

Wyżej zaproponowane rozważania o prowadzeniu sprawy karnej jako wpadkowej nie zawsze znajdują swoje odzwierciedlenie w sytuacji, gdy sędzia trybunału drugiego stopnia postępowania dowiaduje się w ramach apelacji i po uważ-

²⁹ Por. KPK/1983, kan. 1408.

³⁰ Por. KPK/1983, kan. 1412.

³¹ KPK/1983, kan. 1414.

³² Por. KPK/1983, kan. 1493.

³³ Por. KPK/1983, kan. 1494-1495.

³⁴ Por. KPK/1983, kan. 1729.

³⁵ W jednej ze spraw o stwierdzenie nieważności małżeństwa toczonych w Sądzie Metropolitalnym w Częstochowie sędzia przewodniczący zwrócił się do odpowiedniego delegata o zbadanie wiarygodności i podstaw denuncji. Taki sposób postępowania podyktowany był tym, że strona procesowa nie miała wiedzy, czy oskarżany ksiądz jeszcze żyje, a ponadto czyny przestępcze miały miejsce na terytorium, które nie należy do archidiecezji częstochowskiej, domniemany przestępca nie był inkardynowany do archidiecezji częstochowskiej i nie spełniał wymogów zamieszkania pozwalającego na przyznanie właściwości.

nym studium akt procesowych, że mogło dojść do popełnienia przestępstwa *contra mores* przez osobę duchowną. Jeszcze większą trudność do rozwikłania ma sędzia kościelny, który analizując materiał dowodowy nie dostrzeże w nim jakiegokolwiek wzmianki, że nastąpiła reakcja ze strony trybunału kościelnego, który jako pierwszy otrzymał informację o możliwości popełnienia przestępstwa przez osobę duchowną. Z jednej strony sędzia trybunału drugiego stopnia postępowania nie może przerzucić odpowiedzialności na sąd niższego stopnia i w ogóle nie zająć się sprawą, a z drugiej strony trzeba mieć na uwadze fakt, że domniemany przestępca nie należy prawnie (nie jest inkardynowany) do diecezji, w której swój urząd pełni sędzia, a więc pojawią się zastrzeżenia, które zostały już przedstawione w poprzedniej części artykułu. Wnioski odnoszące się do sposobu postępowania w takich przypadkach nasuwają się same: prośba o przedłużenie kompetencji w związku z brakiem reakcji ze strony poprzednich trybunałów i powiadomienie przełożonego kościelnego o tym fakcie.

Zakończenie

Wiadomość o przestępstwie to informacja istotna, która ma wpływ na inicjację działania ze strony ordynariusza. Celem artykułu było udowodnienie, choć nie jest to chyba zbyt odkrywcze, że owa *notitia criminis* może pojawić się również w ramach kanonicznego procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Rozpoczynając pracę nad powyższym tekstem wiele rzeczy wydawało mi się prostych i łatwych do przeprowadzenia z punktu widzenia praktyki procesowej, ale wraz z lekturą innych artykułów i po konfrontacji z innymi osobami, więcej pojawiło się we mnie wątpliwości niż pewności. Uzyskana pewność dotyczy jednak podstawowej rzeczy – sędzia kościelny ma obowiązek podjąć działanie w celu rozwikłania sprawy, kiedy dostrzeże kryteria popełnienia przestępstwa *contra mores* przez osobę duchowną. Wątpliwości natomiast dotyczą sposobu podejmowanego przez sędziego działania. Proszę zatem przyjąć zaproponowane rozwiązania jako pewną próbę zmierzenia się z trudnymi i zobowiązującymi sprawami, które domagają się rozwikłania, choć jestem świadomy, że rozwiązania te mogą stanowić jedynie przyczynek w zawiłych procedurach kanonicznych i jestem otwarty na inne, nie zauważone przeze mnie, sposoby postępowania.

BIBLIOGRAFIA

- Benedictus XVI, *Normae de delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis seu Normae de delictis contra fidem necnon de gravioribus delictis*, AAS 102 (2010), 419-434.
- Borek Dariusz, *Przestępstwa zastrzeżone dla Kongregacji Nauki Wiary (normy materialne i proceduralne)*, Tarnów 2019.
- Cappello Felix, *Summa Iuris Canonici*, vol. III, Romae 1948.
- Cito Davide, *Profili penali nell'istruttoria matrimoniale*, 25.02.2012, wykład dla pracowników Międzydiecezjalnego Trybunału Kościelnego w Piemontcie, za: https://www.tribunaleecclesiasticopiemontese.it/uploads/public/31_prolusione-prof.-cito-2012.pdf [1.06.2021].
- Congregatio pro Doctrina Fidei, *Normae de gravioribus delictis*, 21.05.2010, AAS 102 (2010), art. 16, s. 426-427.
- coram Caberletti, Zamoscien.-Lubaczovien., sent. 8.05.2003, A. 42/03, niepublikowana.
- coram DeFilippi, Zamoscien.-Lubaczovien., sent. 30.03.2006, A. 41/06, niepublikowana.
- Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, 12 kwietnia 2017, poz. 773.
- Franciscus, *Litterae apostolicae motu proprio datae Come una madre amorevole*, AAS 108 (2016), s. 715-717.
- Franciscus, MI, *Ratio procedendi in causis ad matrimonii nullitatem declarandam*, za: http://w2.vatican.va/content/francesco/la/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20150815_mitis-iudex-dominus-iesus.html [20.03.2021].
- Franciszek, *List apostolski motu proprio Vos estis lux mundi*, za: http://www.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio-20190507_vos-estis-lux-mundi.html [18.02.2021].
- Ioannes Paulus II, *Sacramentorum Sanctitatis tutela*, AAS 93 (2001), 737-739.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z osobą niepełnoletnią poniżej osiemnastego roku życia*, „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 31 (2019).
- Kongregacja Nauki Wiary, *Vademecum dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadkach nadużyć seksualnych popełnianych przez duchownych wobec małoletnich*, za: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20200716_vademecum-casi-abuso_pl.html [31.05.2021].
- Mirgas Jorge, *Guida per il procedimento amministrativo canonico in materia penale*, za: <http://www.delegumtextibus.va/content/dam/testilegislativi/In%20attualita/Guida%20per%20il%20procedimento%20amministrativo%20canonico%20in%20materia%20penale.pdf> [31.05.2021].
- Mosconi Marino, *I principali doveri del vescovo davanti alla notizia di un delitto “più grave” commesso contro la morale o nella celebrazione dei sacramenti*, „Quaderni di diritto ecclesiale” 25 (2012), s. 281-315.
- Papale Claudio, *Il processo penale canonico. Commento al Codice di Diritto Canonico Libro VII, Parte IV*, Roma 2007.

- Stokłosa Marek, *Usunięcie z urzędu kościelnego według motu proprio papieża Franciszka Come una madre amorevole*, „Sympozjum” 21 (2017) nr 2 (33), s. 231-247.
- Vajani Desiderio, *La procedura canonica a livello diocesano nel caso dei delicta graviora*, „Quaderni di diritto ecclesiale” 25 (2012), s. 316-355.